

A „sárga” elnevezés egy sárga hálóinges, kopasz képregényhős gyerekről eredhet, akinek a kalandjait a New York World vasárnapi számaiban mutattak be nagy sikerrel. Ezen felbuzdulva Hearst a képregény megalkotóját is átcsábította a New York Journalhoz, ugyanakkor, párhuzamosan a Worldben is közölték még a történetet. Nem csoda, ha ezek után a komolyabb újságok folyamatosan kommentálták a marakodó, szenzációhajhász „sárga kölyök lapok” tevékenységét. A rosszalló „sárga újságírás” kifejezést először vetélytársuk, a New York Press használta rájuk 1897-ben. Akkor nem fejtette ki, pontosan mit fed a kifejezés, később, 1898-ban pedig már csak ennyit mondtak: „Azért neveztük őket Sárgának, mert Sárgák.” Ezt akkor már mindenki értette.

„A 19. század végén, a 20. első felében fokozatosan megerősödött a kereskedelmi és politikai érdekektől egyaránt független újságírás eszménye. A minőségi lapok már nem elégedtek meg a politikusoktól és a távirati irodáktól származó információkkal; maguk indultak a hírek nyomába. Az újságírók a nyilvánosság »örkutyáinak« tekintették magukat, a valóság feltárására esküdtek, írásaikban a nagyvállalatok és a politikusok közötti összefonódásokat tárták fel. Legfontosabb fórumuk a már említett New York Times mellett az 1893-ban alapított McClure’s volt. Törekvéseik sokszor a politikusok ellenállásába ütköztek. Rooseveltnél »trágyatúróként« (muckraker) emlegette őket; a dehonesztálónak szánt jelzést az újságírók felvállalták. ... A »trágyatúró« újságírás sajátos módon egyesítette magában a valóságot feltáró és a kommentárokat mellőző, illetve a társadalmi változásokat sürgető, aktivista újságírást: célja az volt, hogy szigorúan a tényekre fókuszálva felrzza az embereket és megváltoztassa a társadalmat. A tényfeltáró sajtó nem maradt hatástalan: az 1900-as évek elején a törvényalkotó számos olyan jogszabályt hozott, amely az újságírók által feltárt társadalmi visszasságokat – köztük a gyermekmunkát és a trösztök uralmát – volt hivatva enyhíteni. A „trágyatúró” újságírás fénykora 1903 és 1917 között volt; népszerűségének az vetett véget, hogy 1917-ben az Egyesült Államok belépett az első világháborúba, és a közönség érdeklődése más témák felé fordult.”¹⁵⁵

5.2

Történelmi példák¹⁵⁶

Az Egyesült Államok 44 elnökéből 41-nek forgott közszájon kisebb-nagyobb magánéleti afférja - amelyekből az első kettő komolyabbat ismertetem -, sőt, az egyik szinte máig hatással van az amerikai közéletre. A botránygyanús ügyeket szinte egyik elnök sem

¹⁵⁵ Bajomi-Lázár Péter: Az objektivitás-doktrína nyomában, Médiakutató 2003 nyár

¹⁵⁶ Forrás:

Polyák Zsuzsa: A politikai botrány születése az Amerikai Egyesült Államokban, In: Válság? Kommunikáció! Bp., Capital Group 2007.

Wikipédia „Watergate botrány” szócikk <http://hu.wikipedia.org/wiki/Watergate-botr%C3%A1ny>

kerülhette el, intim ügyektől kezdve a rokonok „helyzetbehozásán” keresztül, megfigyelési botrányokig minden volt a palettán.

Az esetek leírása előtt fontos a körülményeket is ismerni, mert ekkor még nem létezett a mai értelemben vett politikai piac, amiért a jelöltnek meg kellett volna harcolnia. Kezdetben még csak egy igen szűk, elitréteg foglalkozott csak politikával, fontos szempont volt a tömegektől való távolságtartás. Az 1760-1840 közötti időszakban kezdtek az emberek érdeklődni a közélet iránt, egyre több önkéntes politikai szervezet alakult. Az USA 1796-os, harmadik elnökválasztási „kampányától” kezdve igyekeztek a jelöltek minél több kompromittáló információt begyűjteni ellenfeleikről. (A kampány azért van idézőjelben, mert ekkor még nem beszélhettünk a szó mai értelemben vett jelentéséről. Kezdetben a kampány kifejezetten lealacsonyító intézmény volt, nem volt cél a választók meggyőzése, illetve a széleskörű propaganda alkalmazása. Ennek ekkor még földrajzi és technikai akadályai is voltak. A hír csak olyan tempóban juthatott el a forrástól az emberekig, ahogyan a hír szállítója.)

Ebben a légkörben tehát teljesen más mederben folytak a botrányok, mint napjainkban. Bár nem volt hiány botrányokból akkor sem, ezek leginkább felsőbb körökben, pletykák útján, illetve keveseket elérő újságokban terjedtek. Ekkor egészen más volt a botrányokhoz való hozzáállás is. Az USA korai korszakában még minden „szabad” téma volt, akár az Alapító Atyák szerelmi ügyei is. Például a már házas George Washingtonot többször is megvádolták, hogy intim kapcsolat fűzte egy Mary Gibbons nevű nőhöz, aki egyébként szellemi társa, barátja volt, illetve azzal is meggyanúsították, hogy a család egy rabszolganő leszármazottja. A második elnököt, John Adamsset azzal vádolták meg, hogy barátjával, Pickering tábornokkal Európából hozatott magának szeretőt. (Adams ezt úgy kommentálta, hogy ha a hírek igazak, minden jel szerint Pickering megtartotta magának a neki kiszemelt hölgyet.)

Az első, nagyobb port felkavaró ügy Washington elnök pénzügyminiszteréhez, Alexander Hamiltonhoz fűződik. 1792-ben az ismert csaló hírében álló James Reynolds azzal vádolta meg Hamiltont, hogy pénzt adott neki az államkincstárból, különböző spekulációs ügyek lebonyolítása végett. Amikor a törvényszegéssel megvádolták, ő tagadta ezt a vádat, azt azonban elismerte, hogy viszonya volt Maria Lewis-sal Reynolds feleségével. Lewis és Hamilton között valóban volt intim kapcsolat, és többször pénzt is adott a nőnek, illetve a férjnek a hallgatásáért. Reynolds folyamatosan zsarolta Hamiltont, hogy kitálal, ha nem fizet. Így Hamilton két rossz közül választhatott: vagy a spekulációs vád, vagy az erkölcsi csőd. Végül ez utóbbi mellett döntött, még annak ellenére is, hogy nagyon bántotta, hogy a mellette botrányaiban is hűséges feleségét mélyen megsértette ezzel a kalandjával. Hamilton 1804-ben, párbajban hunyt el.

A másik ügynek még napjainkig is vannak kihatásai, ugyanis még az 1990-es években is genetikai vizsgálatok folytak Thomas Jefferson elnök mulatt leszármazottait keresve. Ennek alapjául szolgált az a botrány, mely szerint Jeffersonnak évekig kapcsolata volt egyik tizenéves rabszolgájával, Sally Hemings-sel. A rossz nyelvek szerint az elnöknek hat törvénytelen gyereke is született, de ez máig nem bizonyított állítás.

Hasonló történet zajlott le Washington elnök esetében is. Egy 2004-ben megjelent könyv arra keresett bizonyítékot, hogy az USA első elnökének egyetlen gyermeke a család rabszolgánójától, Venustól született. A könyv írója egyébként az egyik leszármazottnak mondja magát, de fizikai bizonyítékai nincsenek, csak a családi szájhagyomány útján elterjedt történet.

A leghíresebb, amerikai elnökhöz kapcsolódó, magánéleti botrány kétség kívül a Clinton-Lewinsky affér volt. Az 1992-ben kipattant ügy hónapokig lázban tartotta mind a bulvársajtót, mind az olvasókat, akik a szenzáció minden egyes részletéről tudni akartak. Az a tény, hogy az elnök mégsem vesztesen került ki a csatából, a feleségének is köszönhető volt.

És ha már a „legek”-nél tartunk, nem hagyható ki a sorból a '70-es években történt Watergate botrány sem, ami a legnagyobbat bukó amerikai elnök, Richard Nixon incidense volt. (Az esetet arról a washingtoni hotelről nevezték el, ahol az ügyet elindító betörés történt.) 1972 nyarán a The Washington Post szinte mínuszos hírként közölte, hogy betörték a Watergate-ház egyik, irodának használt lakásába, amelyet Larry O'Brien, az amerikai Demokrata Párt akkori elnöke használt. Nixon elnököt azzal gyanúsították, hogy megpróbálta fedezni az ügyben érintett legközelebbi munkatársait. Jeb Stuart Magruder, aki egyike az ügy még életben lévő néhány szereplőjének, 30 évvel a történetek után azt vallotta, hogy Nixon kezdettől fogva mindent tudott, hiszen az akciót ő maga rendelte el. Ő adott utasítást a Demokrata Párt irodájába való behatolásra, mert lehallgató készüléket akart elhelyeztetni politikai rivális telefonjába. (Nixon egy televíziós interjúban vallotta be, hogy becsapta a nemzetet és cserbenhagyta a népét.) Talán csak egyetlen ember tudná elmondani, hogy valóban úgy történt-e, ahogy Jeb Stuart Magruder mondja: „Mély Torok”, aki annak idején a leleplező információkat szolgáltatta a sajtónak Nixon közvetlen környezetéből. Csakhogy több mint három évtizedig senki nem tárta fel, ki volt „Mély Torok”, de az tény, hogy az újságírás történetének legjobban titkolt informátora volt. 2005 júniusában végül kiderült kit takar a "Mély Torok" fedőnév. 30 évi hallgatás után az amerikai Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) akkori második embere – az akkor 91 éves -, W. Mark Felt elismerte, hogy ő volt a „Mély Torok”-ként elhíresült informátor.

5.3.

Mai példák

„Ügyek” ma is, mindenhol vannak, a kérdés csak a kipattanás és a kezelés módjáról szólhat, illetve az esetleges következményekről.

A Figyelő a hazai ingatlanbotrányok ellenpontjaként említi Peter Mandelson egykori brit kereskedelmi miniszter esetét, aki tíz éve azért kényszerült lemondani, mert a londoni elitnegyedben lévő, Notting Hill-i házának vásárlásához még korábban 300 ezer fontos (mai árfolyamon is több mint 87 millió forint) kamatmentes kölcsönt kapott egy olyan milliomos, munkáspárti képviselő barátjától, akinek üzleti tevékenységét éppen saját minisztériuma vizsgálta. A lap azt írja, hogy Mandelson ugyan közvetlenül nem folyt bele a vizsgálatokba, mégis nagy hibát követett el, amikor hivatalba lépésekor – a miniszteri etikai kódex előírása ellenére – állítólag elfelejtette bejelenteni a hitelnek számító, potenciálisan összeférhetetlen helyzetet előidéző, baráti kölcsönt.

És a többi eset: „Anneli Jaatteenmaki finn miniszterelnök azért kényszerült lemondani 2003-ban, mert a vádak szerint nem mondott igazat a parlamentnek és az országnak arról, miként jutott bizalmas külügyi dokumentumokhoz. (Ezeket azután politikai célra használta fel Paavo Lipponen akkori kormányfő ellen a választási kampány során.) Jacques Chirac volt francia elnök a mentelmi jogára hivatkozva a mai napig nem hajlandó bíróság elé állni a még a párizsi polgármesteri időszakáig visszanyúló, állítólagos pártfinanszírozási botrányokkal kapcsolatban. Vagy ott van a „nyugati” országok közül a leginkább következmények nélküli államnak tartott Olaszország, ahol Silvio Berlusconi kormányfő kezdeményezésére olyan törvényt fogadott el júliusban a parlament, amely megkímélné, hogy valaha is az általa baloldali elfogultsággal vádolt bírák elé kelljen járulnia, múltbéli vitatott üzleti ügyei miatt. Ugyanakkor mégis Itália volt az az ország, amely szinte az egész politikai elitjét lecsérélte a kilencvenes évek maffiaellenes „tisztá kezek” ügyészi kampánya nyomán. A kérdés éppen az, hogy egy-egy botrányt egy újabb felejteti, esetleg titkosítják a körülményeit, vagy a tanulságok – adott esetben a személyi felelősségre vonás elmaradásától függetlenül – beépülnek a törvénykezésbe.”¹⁵⁷

¹⁵⁷ Eltűnő felelősök, Figyelő 2008. augusztus 7.

6.

Összefoglalás

Az összegzés elején köszönetet szeretnék mondani konzulensemnek, Speidl Zoltánnak, akinek köszönhetően rátaláltam a témára, és aki bátorított annak kidolgozására. Ennek köszönhetően nagyon jó, hálás, és forrásokban bővelkedő témát járhattam körül szakdolgozatomban.

Amikor elkezdtem az írást, először a tudományos háttérrel vizsgáltam, amely kissé száraznak tűnt, majd amikor a példák után kutattam, akkor állt össze teljes egészé bennem a téma. A személyes és olvasmányélmények tapasztalatai, a gyakorlati példák sokat segítettek megérteni az elméletet. A dolgozat készítése közben arra is rá kellett jönnöm, hogy ez a téma soha nem ér véget. Az origóját még csak-csak ki lehet jelölni, de a végét sohasem. Amíg lesznek politikusok, akik emberek és követnek el hibákat, és amíg lesznek újságírók, akik ezeket hírül adják, és amíg lesz erre befogadó közönség, addig lesznek botrányok is. Nyilván, a politikai botrányok „kultúráján” még lehetne mit csiszolni, de azt hiszem, Magyarország sem áll rosszabbul ebben, mint bármely más Nyugat-európai ország. Hajlok az egyetértésre Fricz Tamással, hogy ez egy következmények nélküli ország, de bízom benne, hogy nem lesz az örökké.

6.1.

Az elmélet és a gyakorlat összevetése

Sajti Botond azt írta (2.1.1. fejezet), hogy három lépésben alakul ki a botrány: az ügy kiderül, az információ szétáramlik, és a közvélemény reagál rá. A feldolgozott témák közül én ide a Fittelina Kft. ügyét idézném be. Hiszen az első lépés megvalósult, az információ kiderült, megírta a Magyar Nemzet. A második lépésnél akadt el az elmélet néhány napig, hiszen a kormánypárti média nem vett tudomást az ügyről, mintha nem is lett volna, így a közvélemény sem tudott reagálni rá. Pontosabban, a közvélemény azon fele, amelyik tájékoztatva volt (a Magyar Nemzet és a Hír Tv által), egyértelművé tette a reakcióját, míg a többiek pár napos csúszással értesülhettek a botrányról és fejthették ki véleményüket. Az is érdekes kérdés, hogy akik utólag értesültek a hírekről, valószínűleg kormánypárti médiából teheték, akik nyilván igyekeztek elbagatellizálni az ügyet, és nem olyan súlyosnak leírni, ahogyan azt a Nemzet tette. Valóban igaz az a tézis, amit Sajti állít, hogy az emberek, a közönség szinte csak újságírókon, szerkesztőkön keresztül találkozik az információkkal, eseményekkel, így az a mód, ahogyan a média tálalja a botrányt a közönségnek, nagyban befolyásolja azt, illetve a befogadókban kialakult képzetet a botrányról.

Az általam, 2.2-es fejezetben leírt, politikai botrány ismérvek egytől-egyig megtalálhatóak a gyakorlati példákban:

- alanya ugyanúgy lehet a politikus személye, mint közeli hozzátartozója (Lévai Anikó kitűnő példa erre), illetve a politika világával szorosan összefüggésbe hozható személy (Schlecht Csaba, Czégé Zsuzsa, Princz Gábor)
- témája, valamilyen módon politikai témát érintő ügy: pártfinanszírozással összefüggő, veszteséges cégek eltüntetése; gyerekek érdekében történő, nagy összegekkel való „mutyizás” (haverokkal kötött üzletek); ismerősöknek, politikai lekötötteknek nyújtott kedvezményes hitelek
- céljai azonosak a „hagyományos” botrányéval, de kifejezetten a közvélemény lekötésére törekszik: az embereket mindig jobban érdeklik a híres emberek, politikusok élete, de főleg az általuk elkövetett hibák, visszasságok
- kirobbanásának körülményei általában megszervezettek, lefolyása alatt is mesterséges mederben tartják, irányítják: a Postabank VIP listáról először csak nevek kerültek ki, majd a VG - a mai napig nem tudni miért -, az egészet leadta; az ÉS a taggyűlés-dokumentumokból hétről-hétre egyre több információt adott ki, de mindig csak annyit, hogy a közvélemény figyelmét fenntartsa. Az időzítéssel kapcsolatban: „Kaya Ibrahim ügy”, kontra XLE és Czégé, kontra megfigyelési botrány.
- egyfajta „gumicsontot” jelent a médiának: Orbán Viktor bánya- és szőlőügyével hónapokig foglalkoztak a politikai újságírók, mindenféle rokoni kapcsolatot, helyi érdekeltséget kikutatva igyekeztek minden mellékszálát felgöngyöltetni
- a média szerepe és felelőssége kiemelten fontos a botránykeltésben és a kezelésében: mára kezd lassan egyensúlyba kerülni a politikai lapok piaca, tehát nagy valószínűséggel, ha lesz a jobb- vagy bal oldalon bármilyen „ügy”, garantáltan hallani fogunk róla, hiszen mindkét oldal a másik politikusait igyekszik kifürkészni.

Török Gábor szerint általában a politika napirendje irányítja a média napirendjét, de elfordul, hogy fordítva (2.3. fejezet), amire jó példa az ÉS cikksorozata, hiszen ennek hatására alakult az Orbán család vagyonosodását vizsgáló bizottság. Ugyanilyen hatásra, a Magyar Nemzet nyomán akarták felvenni az Apró-Gyurcsány meggazdagodását vizsgáló bizottság napirendjére a Fittelina Kft. ügyét is, de aztán ezt a kormánypárt képviselők nem szavazták meg. A politológus szerint egy téma napirendre kerülését három tényező befolyásolja: a konfliktus természete, a figyelem nagysága és a téma fontossága. Talán pont ezen három tényező alacsony volta miatt nem kapott kezdetben nagy figyelmet a Xénia Láz Egyesület és Czégé Zsuzsa tevékenysége annak idején. És éppen pont ezen tényezők fontossága miatt szólt akkoriban olyan nagyot a Postabankos VIP lista.

A médiában folyamatosan jelen lévő ideológiaháború (2.4. fejezet) a politikai botrányokat is áthatja. Amellett, hogy egy hivatást gyakorolnak az újságírók, rendszeres a „másik oldal” heccelése, provokálása. Például szinte az összes jobboldali lap ráugrott a témára, hogy a kormány-közeli sajtó miért csak napok múlva adott hírt a Fittelina Kft.-ről? Vagy például amikor a Nemzet fölemlegette, hogy Batiz nyilatkozott Fittelina ügyben, az ÉS rögtön válaszolt a lap hasábjain, hogy bezzeg a „szőlőügyben” is a kormányzóvivő hárított. Üdítő kivételek is akadnak azért, például a VIP lista ügyben a 168 Óra vezetőinek bűnös hallgatását és érintettségét, ideológiától függetlenül mindenki elítélte, és a főszerkesztő, illetve helyettese távozását tartotta volna helyénvalónak. Vagy amikor a Xénia láz ügyben annyira egymásra talált a Magyar Narancs és a Demokrata.

Tisztán látható tehát, hogy az elmélet minden pontja megtalálható, jól megragadható, alátámasztható a gyakorlatban is.

6.2.

Kérdések és válaszok

A dolgozat bevezetőjében feltettem néhány kérdést, amelyekre választ kerestem a kutatásom során. Ezek közül többre már az egyes esetek vizsgálata közben választ kaptam, így itt most csak egy-egy mondat erejéig foglalnám össze a fentieket:

- Miként alakul át egy-egy hír a kirobbanástól eltelt idő alatt? Kifejezetten átalakulásról nem beszélhetünk, hanem inkább egyre több információ közzétételéről. Ahogyan haladunk előre az időben, úgy veszít jelentőségéből az ügy. Vagy magától halványul el, vagy jönnek újabb hírek, melyek háttérbe szorítják.
- Hogyan és mivé fajulnak el a publicisták vitái az egyes témák fölött? „Vérre menő” vitákról nem beszélhetünk, legfeljebb csak szurkálódásokról, érvek harcáról. Amit legsúlyosabbnak értékelnék, az az epizód, hogy Kovács Zoltán kilépett a MÚOSZ-ból, mert az nem állt ki mellette.
- Miként járulhat hozzá egy-egy politikusi karrierhez, ha a sajtó megszellőztet egy-két iratot vagy hangfelvételt? Semmiképpen sem pozitívan, botrányból politikus még jól nem jött ki. (A Kisgazdapárt teljes szétszálalásához vezettek a botrányaik.)
- Hogyan alakulnak ki egy-egy ügyben emblematikus figurák, akiket még tíz és távlatából is emlegetnek és hivatkoznak rájuk? Akit egyszer azonosítanak egy üggyel, cselekedettel, könnyen rajta maradhat: legszembeszökőbb példa: Kaya Ibrahim, de hallottunk már „torgyánosodásról”, és „böszmeségről” is.
- Milyen reakcióidővel reagál egy-egy orgánus, ha a „saját táborába tartozó” politikusról derül ki ez-az? Láthattuk: egészen lassan, akár 2-3 nap késéssel is. Ez

azért hasznos neki, mert addigra már lecseng a nagy botrány, másrészt jobban megfontolhatja, hogy mely részleteket adja ki belőle.

- Milyen tények indítják el a lavinát? Konkrét, „megfogható” tények, mint listák, jegyzőkönyvek, cégkivonatok, adásvételi szerződések.
- Milyen formában, körítéssel tálalják az újságok? Egyértelmű, hogy olyan kontextusban adják elő, ami az ő olvasóinak szája íze szerint való, illetve részletekben adagolják az információkat, nem egyszerre.
- Mi a céljuk ezzel, kinek használnak? Elsősorban az informálás a cél, de ha már olyan adatok kerülnek napvilágra, és egy kis rosszindulat is van az újságíróban, szerkesztőben, a lejáratás is lehet a szándék.
- Milyen a lecsengése, utóhatása, következménye egy-egy botrányos hírnek? Egy-egy ügy sokáig a közbeszéd tárgya és a média napirendjén van. Következményként adott esetben eltűnhetnek a politikai színtérről emberek.

Azt is kérésként tettem föl az elején, hogy hogyan lehet a politikai botrányok hatását visszaszorítani, kialakulásának esélyeit csökkenteni? Szerintem ez három terület összehangolt, de nem egyenlő mértékű felerősítésével lehetséges:

1. Az alkotmányos eszközök, például a többpártrendszer intézmények megtartásával. Ezt ugye már nem kell felerősíteni, mert a rendszerváltáskor létrejött, ugyanakkor törekedni kell a megtartására, a pluralizmus elvének betartására, a kétpártrendszer kialakulásának megakadályozására.
2. Az ellenőrző szervek (pl.: Alkotmánybíróság, ÁSZ, PSZÁF, ORTT) jelentőségének, munkájának nagyobb fokú elismerése, megismertetése, annak gazdaságba, társadalomban való beintegrálása.
3. Kívánatos lenne a média nagyobb fokú objektivitásra törekvése, illetve a civil társadalom erősödése, akik jelző, kontroll és korrektori funkciót is ellátnak.

E három terület az, amelynek segítségével kiegyensúlyozottabbá válhatna az a közeg, amelyben a politikai botrányok születnek. Ha kevesebb esélyt adnánk a botrányok kifejlődésére, valószínűleg kevesebb is lenne belőlük.

Végzőként még annyit, hogy a téma, amit körbejártam nagyon izgalmas, tanulságokkal teli, néhol szövevényesen bonyolult, néhol a végtelenségig egyszerű volt. Mindezekkel együtt úgy érzem, jól választottam, mert megismerhettem azt is, hogy a politikai botrányok világa egy komisz világ, amely hemzseg az arcátlan, kárörvendő, rosszindulatú, kíváncsi, irigy emberektől, úgyhogy ezentúl nagyon ügyelek arra, nehogy politikai botrányokba keveredjek.